

O'QUVCHILARNING KASB TANLASHDAGI USTUNLIK QILADIGAN MOTIVLAR VA ULARNING PSIXOLOGIK TAVSIFI

Rahmatova Ra'no Normo'minovna

Qashqadaryo viloyati Mirishkor tumani MMTB ga qarashli 15-umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim muassasasidagi bitiruvchi sinf o'quvchilarining kasb tanlashidagi motivlar va ularning psixologik tavsifi bo'yicha taklif va tavsiyalar keltirib o'tilgan. Kasb tanlashda ota-onalarning aralashuvi hamda ularning farzand tarbiyasida yol qo'yadigan kamchiliklarining korreksiyasi haqida ham fikr mulohazalar keltirib o'tilgan.*

***Kalit so'zlar:** kasb-hunar, tanlov, motiv, motivatsiya, iqtidor, o'z-o'zini rivojlantirish, malaka, shaxsiy qaror, kasbiy ta'lim, ehtiyojlar, ko'nikmalar, qobiliyatlar, ilmiy tadqiqotlar.*

KIRISH

Shaxsning yaxlit o'ziga xosligi, dunyoga ishonchi, mustaqilligi, tashabbuskorligi va malakasi jamiyat o'z oldiga qo'ygan asosiy vazifani - o'z taqdirini o'zi belgilash, hayot yo'lini tanlashni hal qilish imkonini beradi. Hozirgi zamon yoshlarning zamonaviy kasblardan birini tanlashi murakkab, ko'p omilli va ko'p qirrali jarayondir. Ko'pgina fanlar bu jarayonning turli jihatlarini bilan shug'ullanadi. So'nggi yillardagi ko'plab ilmiy tadqiqotlar, ilmiy maqola va kitoblar yoshlarning kasb tanlash, kasbga yo'naltirish, mehnat hayotining boshlanishi, hayot yo'llari masalalariga bag'ishlangan. O'smirlik davridagi zamonaviy kasblardan birini tanlash nafaqat yoshning shaxsiy qarori ekanligi balki shu bilan birga jamiyat va davlat uchun uning ijtimoiy samaradorligi uchun katta ahamiyat kasb etishini unutmazlik kerak. U hali kelajakdagi hayotining barcha jabhalarini to'liq amalga oshirishga tayyor emas va kattalar, ayniqsa ota-onalar va maktabdagi o'qituvchi va

psixologlarning yordamiga muhtoj. O'quvchilarga kasb tanlashda yordam berish, ota-onalar u bilan nafaqat ma'lum kasblarning afzalliklari va kamchiliklarini, shuningdek, ushbu kasblar bo'yicha ta'lim olish imkoniyatlarini muhokama qiladilar. Shu bilan birga, ota-onalar muqarrar ravishda psixologga aylanadilar, chunki o'rta maktab o'quvchisining ehtiyojlarini, motivlarini, qobiliyatlarini ochib berish, ular o'rtasidagi munosabatlarni baholash kerak. Yoshlar ongida kasbiy o'zini o'zi belgilashga tayyorlik yo'q. Bunda o'qituvchilar va tengdoshlarning ta'siri o'ziga xos xususiyatga ega. Zamonaviy kasblar dunyosi, zamonaviy faoliyat turlarining tabiati va xususiyatlari to'g'risida xabardor qiladi. O'smirning kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan fazilatlar va qobiliyatlari imkoniyati kabi tushunchalarni bilishini yetarli darajada adekvat deb hisoblash mumkin. Salomatlik holati, ushbu omillar tufayli kasb tanlashda mumkin bo'lgan cheklovlar, va turli tortishuvlar yuzaga chiqishi mumkin. Shu sababli, ota-onalar ishtirok etadigan professional maslahat eng samarali usul hisoblanadi.

ASOSIY QISM

O'quvchilarning kasb tanlashga qiziqish va motivlari asosan, o'rta yoshdan boshlanadi, shunga ko'ra, o'qituvchilar jamoasi bilan psixologlar oldida turli yoshdagi, jinsdagi maktab o'quvchilarini kasbga qiziqtirish, mehnat qobiliyatlarini rivojlantirish, ichki imkoniyatlarini ishga solish (o'zini-o'zi namoyon etish) kabi muhim vazifa turadi. Bundan tashqari, psixologlar o'quvchilarning aql-idroki, qobiliyatlarini hamda muayyan kasbga qiziqish darajasini aniqlash metodlari, usullari, texnologiyasi, shakllari, mezonlari va tarkibiy qismlarini ishlab chiqishlari, shuningdek, bu haqida o'quvchilarning sinf raxbari va ota-onalarini xabardor qilib borishlari zarur. O'quvchilarning zamonaviy kasblardan birini tanlashi katta hayotiy ahamiyatga ega bo'lgan ham shaxsiy, ham ijtimoiy muammo bo'lganligidan bu jarayonda ota-onalar, jamoatchilik va turli kasb ustalari ham faol qatnashishlari kerak, chunki yoshlar ko'p hollarda kattalarning maslahatlari va tavsiyalarini hisobga olgan holda qat'iy bir fikrga, qarorga kelishlari mumkin. O'quvchilarining kasbiy ko'nikmalarini shakllantirish usullaridan biri bu ishlab chiqarish amaliyotlari

hisoblanadi. Ishlab chiqarish amaliyotining asosiy maqsadi kichik mutaxassislarni kasbiy ko'nikmalarini rivojlantirish va malakalarini oshirishdan iborat bo'ladi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida kasb va kasb-hunarga yo'llashga asoslangan darsdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil qilishda o'quvchilarning yosh, ruhiy individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ular texnologiya fani va kasbga yo'naltirishda o'simliklarni parvarish qilish, hunarmandchilik jihozlari bilan tanishtirish va ishlov berishda mehnat ko'nikma va malakalari shakllantirilib borildi. Shuni ham aytib o'tish o'rinliki, maktab o'quvchilari kasb tanlash borasidagi o'z qarorlarini, ko'pincha, har tomonlama izohlab bera olmaydilar, biroq ularning ko'pchiligi bu masalaga ongli ravishda yondashishga intiladilar. O'quvchilarni kasbga yo'naltirishni yosh bosqichlarida o'quvchilarda quyidagi mazmunga ega bo'ladi: Boshlang'ich sinf o'quvchilarini kasbga yo'naltirishdan asosiy maqsad - ularni mehnat, kasb turlari, yo'nalishlari bilan tanishtirib borish va kasb faoliyatiga qiziqishni shakllantirishdan iborat. Shunday qilib, o'rganishlar natijasida o'quvchilarning kasb tanlashida zamonaviy kasblarning mazmun mohiyati anglashda, ota-onalarning kasb tanlashga ta'siri juda katta ekanligini ko'rsatdi. Masalan, sub'ektlarning yarmidan ko'pi kasb tanlashda tashqi motivlarga yo'naltirilgan. Ko'pincha kasb yaqin atrof-muhit ta'siri ostida tanlanadi. Psixodiagnostika shuni ko'rsatdiki, yuqori sinf o'quvchilari "o'qituvchi" va "shifokor" kabi kasblarni afzal ko'radilar, lekin kasblarning mohiyati va talablari har doim ham o'quvchilarga ma'lum emas. Bundan tashqari, ko'proq e'tibor, yuqori mas'uliyat va ijodkorlikni talab qiladigan kasblar ko'pchilik sub'ektlarning temperamentiga mos kelmaydi. O'quvchilarda kasbiy ko'nikmalarini rivojlantirish - bu uning mutaxassis sifatida ongli ravishda o'zini-o'zi maqsadga yo'naltirilgan holda kasbiy rivojlantirish jarayonidir. Bu jarayon kasbiy faoliyat samaradorligini ta'minlovchi bilim, ko'nikma va malakalarni, shaxsiy va kasbiy sifatlarini mustaqil takomillashtirishni o'z ichiga qamrab oladi. Kelajak taraqqiyoti bugungi yosh avlodning aqliy tafakkuri, bilim tajribasi va kasbiy tayyorgarligiga bog'liqdir. Yoshlarni hayotda o'z o'rinlarini topishi, o'z salohiyatlarini erkin namoyon eta

olishlari va ularni ish bilan ta'minlash doimo davlatimizning diqqat e'tiborida bo'lib kelmoqda.

O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish tizimi kasbiy targ'ibot va tashviqotni o'z ichiga olgan kasbiy shaxs qiziqish va qobiliyatlarining birlamchi kasbiy tashxisi, kasb tanlashda mutaxassislar tomonidan individual, guruhiy yordam ko'rsatishga qaratilgan kasbiy maslahatlar, ko'proq muvofaqiyatga erishishi mumkin bo'lgan kasbni tanlab olishga qaratilgan kasbiy tanlov, ishlab chiqarish amaliyoti jarayonida amalga oshiriluvchi ijtimoiy-kasbiy moslashuv, tanlangan kasbni o'rganish jarayonida burch, mas'uliyat, kasbiy or-nomus hislarini o'quvchilarda shakllantirishga qaratilsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Bundan ko'zlangan maqsad o'quvchilarga kasblar olami, kasblarning belgi va xususiyatlari, hududning qaysi kasblarga ehtiyoji borligi to'g'risidagi axborotlarni berish va ular asosida o'quvchi o'zini qiziqtirgan, jamiyat uchun zarur bo'lgan kasbni tanlashi muhim ahamiyat kasb etadi. O'sib kelayotgan yosh avlodni har tomonlama yetuk va barkamol shaxs etib tarbiyalash bugungi kunning talabi. Kasbga va kasb-hunarga yo'naltirish ishlarini respublikamiz ta'lim islohotlari talabi darajasida yo'lga qo'yish, respublikamiz va rivojlangan xorijiy davlatlarda bu borada to'plagan ilg'or tajribalarni tadqiq qilib, ijodiy tatbiq qilish davr taqozosi hisoblanadi. Ayrim kasblarning nufuzliligi uchun ota-onaning maslahati, do'stiga ergashib yoki tanlagan kasbidan moddiy manfaatni ko'zlab o'quvchilar kasb tanlamoqdalar. Ba'zi ota-onalar kasb obro'sini abadiy va o'zgarmas deb hisoblaydilar. Lekin odamlarning qiziqishi xamisha doimiy bo'lavermaydi. O'tmishga nazar soladigan bo'lsak bunga osongina ishonch xosil qilish mumkin. Masalan, shunday vaqtlar bo'lganki, artist, ichki ishlar xodimi, tadbirkor, haydovchi kabi kasblarga talab uncha kuchli bo'lmagan. Vaqt o'tgan sari kasblarga bo'lgan talab ham o'zgarib ba'zilarining obro'si birmuncha pasayib borishini inobatga olish lozim. Ota-onalar ko'pincha bir xil xatoga yo'l qo'yadilar. Bolalarni mehnatdan ozod qiladilar, ularning kasbiy layoqati, qobiliyat va qiziqishi haqida tushunchalar bilan qiziqmaydilar va ular katta bo'lganda, xaqiqiy mehnatga, kasbiy yo'nalganligini aniqlashga ehtiyoj tug'ilganda, kasbiy layoqat, mehnatsevarlik o'z-

o'zidan paydo bo'ladi deb ishonadilar.

Xulosa qilib aytganda, kasb tanlash - bu shaxsiy rivojlanish, ma'naviy yuksalish, o'z-o'zini qadrlash, mehnat unumdorligi, yuqori sifatli mahsulotlardir. Kasb tanlash - bu shaxs va jamiyat manfaatlarining yaqinlashishi, shaxsiy va umumiy manfaatlarining uyg'un kombinatsiyasi mumkin va zarur bo'lgan nuqtasi hisoblanadi. Shu bois ota-onalarga o'sib kelayotgan har bir yosh avlodni o'zining real imkoniyatlari va layoqatidan kelib chiqqan holda ularni kasb-hunarga yo'naltirish kerak.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Климов Е. А. Как выбрать профессию — М.:Просвещение, 1990. — 158
2. Кудрявцев Т. В. Психология профессионального обучения и воспитания. — М.: МЭИ, 1987. — 143 с.
3. Ратанова Т. А., Шляхта И. Ф. Психодиагностические методы изучения личности. — М.: Педагогика, 1998. — 267 с. Nabijonova D. O'quvchilarni kasbga yo'naltirish psixologiyasi. Toshkent: 2002. -38 b
4. Xaydarov F.I., Xaliliova N.I. "Umumiy psixologiya". - Toshkent: Mumtoz so'z, 2010. - 97 b